2019-20

एक दिवसीय राष्ट्रीय परिषद

(स्वयं अर्थसहाय्यित)

जागतिकीकरणाचे मराठी भाषा आणि साहित्यापुढील आव्हाने व उपाय

आयोजक

मराठी विभाग

श्री गजानन शिक्षण प्रसारक मंडळ, येलदरी (कॅम्प) द्वारा संचलीत

(भाषिक अल्पसंख्यांक (मारवाडी) दर्जा प्राप्त)

तोष्णीवाल कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

सेनगांव जि. हिंगोली (महाराष्ट्र) - ४३१५४२

संयोजक

प्रा. डॉ. अंजली. द. टापरे

मराठी विभाग

समन्वयक

प्रा.उत्तम. पुं. सुपारे

मराठी विभाग प्रमुख

प्रा.श्रीपाद. ग. तळणीकर

प्र. प्राचार्य

जागतिकीकरणाचे मराठी भाषा आणि साहित्या पुढील आव्हाने व उपाय

संपादक
प्रा.यु.पी. सुपारे
मराठी विभाग प्रमुख

* प्रकाशक *
प्र.प्राचार्य प्रा.एस.जी. तळणीकर
तोष्णीवाल कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, सेनगांव
जि.हिंगोली
फोन : (०२४५६) २०२४६५, २५०४६२
www.toshniwalacs.com | E-mail : prin.taccs212@rediffmail.com

प्रथम आवत्ती : ०४ जानेवारी २०२०

ISBN : 978-1-79482-974-9

* मुद्रक *
महेश ऑफसेट, परभणी

मूल्य : २५०/-

या पुस्तकातील सर्व शोधनिबंध लेखकाची मौखिल परवानगी ग्राह्य धरूनच हे शोधनिंबंध एकत्रित करण्यात आले असून, त्या मतांशी संपादक व प्रकाशनक सहमत असतीलच असे नाही.

या पुस्तकाचे सर्व अधिकार प्रकाशनाधीन असून या पुस्तकातील कोणताही मजकूर, तक्ता किंवा तत्सम संकल्पना यांची कोणत्याही प्रकारे नक्कल करणे किंवा यांत्रिकी साधनांनी फोटो कॉपी, रेकॉर्डींग करणे कायद्याने गुन्हा असून असे आढळून आल्यास तात्काळ कारवाई करण्यात येईल.

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	शिर्षक	लेखकाचे नांव	पान क्र.
1	**जागतिकीकरण : भाषा, साहित्य आणि संस्कृती**	प्रा.डॉ.मा. मा. जाधव	9
2	जागतिकिकरण आणि मराठी कविता : एक आकलन	प्रा. डॉ. बी. बी. खंदारे	12
3	जगतिकीकरणात मराठी भाषेसमोरील आव्हाने आणि उपाय	प्रा. डॉ. जयद्रथ जाधव,	15
4	मराठवाडी बोली अभ्यासाच्या दिशा	डॉ. विठ्ठल जंबाले	21
5	बदलत्या काळातील बोलीभाषा : आव्हाणे व उपाय	डॉ. वैजनाथ अनमुलवाड,	23
6	जागतिकीकरण आणि आदिवासी साहित्य	प्रा.डॉ.रेखा जगनाळे,	27
7	जागतिकीकरणाचे मराठी भाषा आणि साहित्यापुढील आव्हाने व उपाय	अस्मिता विश्वनाथ वांद्रे.	34
8	जागतिकीकरणाच्या युगात मराठी माध्यमातील मुलांना इंग्रजी बोलताना येत असलेल्या अडचणींचा चिकित्सक अभ्यास	डॉ. शामसुंदर गुळभिले	41
9	जागतिकीकरण आणि ग्रामीण साहित्य	डॉ. सपना वाल्मीक सोनवणे	50
10	जागतिकीकरणाच्या वावटळीतील बलुतेदाराची व्यथा		
11	मांडणारा कवी : अरुण काळे	प्रा.डॉ. यशपाल भिंगे	53
12	**जागतिकीकरणाचा मराठी ग्रामीण कवितेवर प्रभाव**	**प्रा. डॉ. डिगोळे विठ्ठलराव**	53
13	जागतिकीकरण आणि नव्वदीनंतरची मराठी कविता।।	डॉ. केशव पाटील	59
14	जागतिकीकरणानंतरच्या शैक्षणिक पडझडीची कविता : पोरगं शेकत बसलंय	प्रा.डॉ.संजय कसाब,	65
16	जागतिकीकरण आणि मराठी साहित्य	प्रा.डॉ. नवीन के. गिलबिले	69
17	जागतिकीकरण : मराठी भाषेची स्थिती, आव्हाने व उपाय	डॉ.रामकिशन नारायण दहिफळे	72
18	जागतिकीकरण आणि मराठी कविता	प्रा.डॉ. चंद्रकांत शेरखाने	75
19	जागतिकीकरण आणि मराठी भाषा	डॉ.सुरेश शिंदे	79
20	जागतिकीकरण आणि आदिवासी साहित्य	प्रा.डॉ. राजेश धनजकर	82
21	जागतिकीकरण आणि मराठी भाषा	प्रा. डॉ. मुंढे संगीता	85
22	मराठी भाषेची सद्यःस्थिती आव्हाने आणि उपाय	प्रा.डॉ. शेषराव नाईकवाडे	88
23	जगतिकीकरण आणि आदिवासी लोकसाहित्य	प्रा. डॉ. पंडित शिंदे	90
24	'तुडवण ' आणि शोषणाचे जागतिकीकरण	प्रा.डॉ. राम रौनेकर,	94
25	जागतिकीकरण आणि कादंबरी	प्रा.डॉ. पंडित रानमाळ,	96
26	जागतिकीकरणाचा मराठी साहित्यावरील प्रभाव	डॉ.प्रभाकर ना. कऱ्हाळे	98
27	जागतिकीकरणाच्या पार्श्वभूमीवर बदलती महानगरीय मराठी कविता	प्रा.डॉ. जगताप यु. एस.	101
28	जागतिकिकरणाचे संदर्भ अचुकपणे टिपणारी कविता महाजन यांचा 'ग्राफिटी वॉल': एक आकलन	प्रा. डॉ. शारदा कदम . डॉ. कविता लोहाळे	104
29	जागतिकीकरण आणि मराठी कविता	प्रा.डॉ.गजानन आनंता देवकर ,	107
30	जागतिकीकरण आणि मराठी साहित्य	प्रा. डॉ. गणपती मोरे	111
31	जागतिकीकरण आणि मराठी साहित्य	प्रा.डॉ.एल.डी.गलंडे	113
32	जागतिकीकरण आणि मराठी भाषा	डॉ.कालीदास गुडदे	116
33	जागतिकीकरणआणिमराठीसाहित्य	प्रा. इंगळे के.एस.	118
34	जागतिकीकरण आणि मराठी कादंबरी	डॉ.शंकर विभुते	123
35	जागतिकीकरणाच्या उंबरठ्यावरील कृषी जाणीवा	प्रा. डॉ. दुष्यंत कटारे	125
36	2000 नंतरची मराठी ग्रामिण कादंबरी : एक अभ्यास	प्रा.कृष्णा काशिराम कोटकर	128
37	जागतिकीकरण आणि दलित कविता : एक अभ्यास	प्रा. मारोती गायकवाड	132
38	मराठी भाषेची सद्यःस्थिती, आव्हाने व उपाय नेहा	रतन बेनसोडे	137

इत्यादी समाज मनावर अधिराज्य गाजविणारे, भयकारी वास्तव मांडले आहे. ग्लोबल वार्मिंगने जसे निसर्गाचे पर्यावरण बदलवून टाकावे तसे ग्लोबल वर्तमानाने सामाजिक, सांस्कृतिक पर्यावरण बिघडून टाकले आहे. अशाप्रकारे जागतिकीकरणाने भारलेल्या कवितांचे स्वरुप दिसून येते.

तात्पर्य, अरुण काळे, महेन्द्र भवरे, प्रज्ञा पवार यासारखे दलित कवी मराठी भाषेची नवे शब्द भांडार खुले करतात, व्यवस्थेला जाब विचारतात. दलित जाणिवेबरोबर दलित चळवळीतले अराजक, नेतृत्व हरवलेल्या भ्रष्ट व्यवस्थेत पिचलेल्या हताश तरुण पिढीची कैफीयत, आजच्या जगात हरवत चाललेली मूल्यव्यवस्था, जागतिकीकरणाच्या रेटयात माणसाला आलेले वस्तूरुप, स्त्रीचे शोषण अशा अनेक गोष्टींचा अविष्कार त्यांच्या कवितेत दिसतो.

जागतिकीकरणामुळे निर्माण झालेली सामाजिक विषमता हा आंबेडकरी कवितेचा चिंतनाचा विषय आहे. वेदना, विद्रोह आणि नकार, त्याचबरोबर विज्ञाननिष्ठा याला वैश्विक पातळीवर शोध घेण्याचे धाडस दलित कविता करताना दिसून येत आहे. मराठी कवितेच्या अंतरंगात परिवर्तन घडवून आणण्याची ताकद दलित कवितेत जाणवते. आधुनिकीकरणाच्या नावाखाली सामान्य माणसांवर होणारा अन्याय आणि कोंडमारा सांगताना कवी यशवंत मनोहर यांनी समाजातील क्रोध, दुःख, जगण्याची धडपड, निराशा, लोकशाही मूल्य जोपासताना येणारे दाहक अनुभव कवितेतून मांडताना म्हणतात,

"बंधो खाजगीकरण, उदारीकरण काहीही होवो. जागतिकीकरण, बाजारीकरण काहीही होवो. आपले उध्वस्तीकरणच वाढत आहे."

प्रल्हाद चेंदवनकरांनी आधुनिकीकरणात रुळलेले यांत्रिक भागातील शब्द कवितेतून प्रतिकात्मकरित्या वापरले आहेत. ते आपल्या कवितेतून जनतेचा झालेला भ्रमनिरास टिपताना दिसतात. स्वार्थी वृत्ती आणि जनकल्याणाची पोकळ भूमिका यामुळे जनतेची उपेक्षा झाल्याचे चित्र रेखाटले आहे.

"मग, चल ऊठ तर, तुझा खांदा माझा खांदा
नट बोल्टने टाइट सांधू या. तुझे रक्त, माझे रक्त
एका बॉयलरमध्ये ओतू या अणुस्फोटाचाही झाला नसेल
असा प्रचंड स्फोट करुया दलितांची सत्ता साऱ्या जगावरती स्थापू या "

सामान्यपणे खाजगीकरण, उदारीकरण, आणि जागतिकीकरण या धोरणांमुळे सामान्य लोकांचे जीवन उध्वस्त होताना दिसून येत आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रभावाहाची दाहकता स्पष्ट करताना कवी अरुण काळे यांची कविता परखडपणे विचार मांडते. समतेच्या मूल्यावर घाला घातला जात आहे. सामान्य माणसाला समतेच्या बाजूला सरकवून नवे ट्रेंट्स आले आहेत. अन्नपाण्यावाचून तडफडणाऱ्या माणसांना सायबर, हार्डवेअर, सॉफ्टवेअर यांना सहजतेने स्वीकारण्याचा आणि निरर्थक महत्त्व देतानाचे दृश्य दिसत आहे. ह्या सगळ्या नव्या प्रणाल्या जागतिकीकरणाच्या बाजारात आपले अस्तित्व रोवताना दिसत आहेत. म्हणून दलितांच्या वाटयाला दुर्बलता, शोषिकता आणि कंगालपणा आलेलाल आहे. याविषयी कवी अरुण काळे लिहितात.

"दलितत्व नष्ट करण्याऐवजी दलितच डिलीट झाला
गुटखा गिळून बसला नेता मुप्रीतल्या टाईल्ससारखे निखळले हात"

दलित हा मुळासकट नष्टच झाला पाहिजे असेच जणू भांडवलशाहीच्या पुरस्कर्त्यांना वाटत आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेत दलित कुठेच दिसू नये याची काळजी भांडवलदार घेताना दिसून येत आहेत.

1990 नंतर लिहिल्या जात असलेल्या समकालीन कवितेला जागतिकीकरणाचे खास संदर्भ चिटकले आहेत. जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमुळे मानवाचे भावविश्वच बदलून गेले आहे. मानवी भाव जीवनातले बारकावे कवी सुनिल अभिमान अवचार यांनी आपल्या कवितेतून मांडले आहेत. याविषयी सांगताना ते म्हणतातकृ.

"या ग्लोबल वर्तमानात भावना झाली आहे जाहिरात
आणि मेंदुचे झाले आहे कॅम्युटर तत्वज्ञान झाले आहे use & throw
संस्कृती झाली आहे रखेल" (ग्लोबल वर्तमानाच्या कविता पष्ठ 9)

महानगरीय कवी सुनिल अवचार यांनी या कवितेतून जागतिकीकरामुळे मानवी भावानांचा होणारा ऱ्हास टिपला आहे. जाणीव बदलत असल्यामुळे जागतिकीकरणात मानवी भावनेला किंमत राहीली नाही. ती युज अँड थ्रो झाली आहे. तसेच तत्वज्ञान, संस्कृती घडविण्याऐवजी विकृती निर्माण होत आहे.

कवी लोकनाथ यशवंत यांची कविता अधिक प्रगल्भ आणि चिंतनशिलतेच्या पातळीवर विचार करायला लावते. आत्मशोध आणि आत्मविष्काराच्या अंगाने त्यांच्या कवितेचा सूर दिसून येतो. म्हणून कवितेतून ते लिहितात.

'जोहार करणारे आमचे हात आम्ही कापून फेकले
आता शस्त्राशिवाय हातात काही नाही"

या कवितेतून ते प्रस्तावित समाज व्यवस्थेला षरण जाण्यासाठी अथवा झुकण्यासाठी हे हात नसल्याचे प्रतिपादन करतात. अन्याय, अत्याचाराविरुध्द लढण्याची बौद्धीक हिंमत दलितांना आली पाहिजे असे ते सूचित करतात. गुलामी, लाचारी, लादणारी व्यवस्था नाकारण्यासाठी सामान्य माणसाने दगडाचेच शस्त्र बनवले पाहिजे. असे ही कवितेतून आवाहन करताना दिसून येतात.

जगतिकीकरणाचे परिणाम स्त्री जीवनावर ही पडलेली दिसून येतात. दलित कवीप्रमाणे दलित जाणिवा असलेल्या कवयित्रींनी ही आपल्या वेदना, त्यांच्या जीवनात झालेले आणि होत असलेले बदल आपल्या कवितेतून मांडताना दिसून येतात. जागतिकीकरणातील व्यापारी प्रवष्तीमुळे स्त्रीयांकडे पाहण्याची दष्टी बदलत गेली. जागतिकीकरणाच्या युगात फॅशनच्या, जाहिरातीच्या नावाखाली तिला उपभोग्यच ठरवले जात असल्याचे चित्र दिसून येत आहे. दलित जाणीव व्यक्त करणाऱ्या कवियित्रीमध्ये नीरजा, अश्विनी धोंगडे, मीनाक्षी पाटील, कल्पना दुधाल, आसावरी काकडे, प्रज्ञा लोखंडे, मलिका अमरशेख, सिसिलिया कार्व्होलो, विमल वाघमारे, ज्योती लांजेवार, अशा अनेक कवियित्रींनी आपल्या जाणीवा व्यक्त केल्या आहेत.

अश्विनी धोंगडे या कवयित्री जागतिकीकरणाची मांडणी करताना म्हणतात,

'इथे फॅशन शो होतात। मॉडेल्स सम्राज्ञीचे मुकुट।
सर्वांगसुंदर मुक्तीच्या शिरावर विराजतात।
इथे टिव्ही वरच्या जाहिरातीतून।सौंदर्यबरोबर माल खपवितात।
साज्या प्रसाधनांच्या प्रदर्शनातून। स्त्रीत्वसुद्धा विक्रीला ठेवतात"

जागतिकीकरणात स्त्रियांच्या वाट्याला आलेल्या दुःखाची जाणीव प्रज्ञा लोखंडे यांनी चितारली आहे. स्त्रीयांनाही मानवतेची वागणूक मिळावी असा विचार त्या मांडताना म्हणतातकृकृ.

'पुराणकाळच्या ग्लोबलायझेशनपर्यंत
आलटुन पालटून यच्चयावत गष्टीत धरण सहजीवन संभोग समभाव।
समानता स्वातंत्र्य। समाजाबाहेर सोयीस्कर ढकलण। "

जगतिकीकरणाच्या युगात स्त्रीयांना शोषणाला सामोरे जावे लागत आहे. आधुनिक काळात स्त्रीयांचे वेगवेगळया मार्गाने वस्त्रहरण होताना दिसून येते. कवयित्री ज्योती लांजेवार व्यवस्थेचे कटकारस्थान उघडे पाडण्यासाठी जागृत करताना दिसून येतात. त्याविषयी त्या म्हणतात,

'हर युगात। तुझे वस्त्रहरण। निमित्त वेगवेगळे।
वस्त्र पुरविणारे हात। संस्कृतीकडे गहाण।
तुझी थोरवी। स्वर्गाहून महान। "

(अस्मितादर्श विशेषांक, 2004' 'उलथापालथ')

जगतिकीकरणामुळे जीवनाला गती आली त्यामुळे जगण्याचा अर्थ सापडत नाही.यावर कवयित्री नीरजा भाष्य करताना लिहितात,

'काळकामवेगाचं चुकलं आहे त्याच गणित।
जगतिकीकरण आणि त्यासोबत वस्तीला आलेली–गती।"

('निरर्थकाचे पक्षी' पष्ठ क्र.117)

जगतिकीकरणामुळे भाषा, संस्कृती, कुटूंब यांची पार वाताहत होत चालली आहे. यावियीचे वास्तव सांगताना प्रा.संध्या रंगारी लिहितात,

'कवितेतून चित्रित करताना। माईची मॉम झाली।
स्कर्ट घालून कॅफेत गेली। बाचा पॉप झाला।
टाय लावून पॉप म्युझीकवर। शेपूट हालवू लागला।"

(संध्यारंग 2010 पष्ठ क्र.67)

जागतिकीरणाने प्रगत राष्ट्राचा विकास होत आहे. तर विकसनशील राष्ट्र भकास होत आहे. ही भकासपणाचं परिणीती केवळ अर्थ व्यवस्थेपुरतीच नाहीतर मानवी मनं, संस्कृती,समाज,नैतिक मूल्य यांनाही तिचे कवेत घेतले आहे या संदर्भात 'सिसिलिया कार्व्हालो' म्हणतात,

"कुठे जळतच सदन। साजरे होतेय मरण।
कुठे फुटतात फटाके। कुठे फुटतात कवट्या।
ऐकू येत नाही फटाका। फुटणाऱ्या काळजाला।"

(दारातल्या रांगोळीचा रंग, 2007)

अषाप्रकारे जागतिकीकरणामुळे स्त्रीयांना भेडसावणाऱ्या वेदना, समस्या, होणारी घुसमट, एकटेपणा, वाढती अंसवेदनशीलत व्यापारीवष्ती, खेडयाची वाढते बकालपण, मूल्यांचा होणारा ऱ्हास धर्म,जात,संस्कृती,राजकारण यांची विसंगत रूपे स्त्र दलित कवयित्रींनी आपल्या कवितेतून प्रखरतेने मांडली आहेत.

समारोप :–

जागतिकीरण ही एक प्रक्रिया असून तिचा प्रभाव सर्व जगावर पसरलेला दिसून येतो. जागतिकीकरणातून नव्या आर्थिक वसाहतवादी संस्कृतीची निर्मिती झाली. मराठीतील साहित्य प्रवाहांवर जागतिकीकरणाचा ज्याप्रमा प्रभाव पडला त्याचप्रमाणे दलित सहित्यावर ही पडला. दलित साहित्यातील कवितेने जागतिकीकरणाचे विदारक दयनिय रुप मांडले. आजच्या आधुनिकतेचा दलित समाजावर व लोकमनावर घडलेल्या प्रभावाचे वर्णन दलि कवितेतून झालेले दिसून येते. 1990 नंतर जागतिकीकरणाच्या स्थिती गतीवर आपल्या जाणीवा प्रकट करणारे क महेन्द्र भवरे, अविनाष गायकवाड, प्रज्ञा पवार, उत्तम अंभोरे, सिध्दार्थ तांबे, आनंद गायकवाड, अरुण काळे, सुनि अवचार, लोकनाथ यशवंत, अश्विनी धोंगडे,प्रज्ञा लोखंडे, संध्या रंगारी आदी दलित कवी व कवयित्रींनी आपल दलित कवितांतून जागतिकीकरणाने प्रभावीत झालेले वास्तव चित्रण केले आहे.

<u>संदर्भ सूची</u> :–

1) वाघमारे सतिश –'दलित कवितेची सशक्तपदर' (लेख) महाराष्ट्र टाईम्स, 7 डिसेंबर 2014.
2) पगारे म.सु. – दलित साहित्याचा इतिहास, प्रशांत पब्लिकेशन्स, जळगाव.
3) नंदपुरे ईश्वर – साहित्यः ग्रामीण आणि दलित–विजय प्रकाशन, नागपूर.
4) नेमाडे भालचंद्र – साहित्य संस्कृती आणि जागतिकीकरण, लोकवाङमय गष्ह,मंबई.
5) थोरात सुखदेव –जागतिकीकरण आणि दलित समाज,(लेख) परिवर्तन त्रैमासिक अंक 2